

مروری بر مفهوم، تاریخچه و خاستگاه سواد مالی

چرا «سواد مالی» محصول نظام سرمایه‌داری است؟

پدیدآوردگان:

مجتبی زنگوئی، معصومه پورنیان

گزارش مروری بر مفهوم، تاریخچه و خاستگاه سواد مالی چرا «سواد مالی» محصول نظام سرمایه‌داری است؟

پدیدآوردگان:

مجتبی زنگوئی، معصومه پورنیان

تهیه شده در کارگروه علمی قرارگاه عدالت تربیتی
بسیج وزارت آموزش و پرورش

فهرست

۴	مقدمه.....
۴	تعاریف و تفاسیر مختلف از سواد مالی.....
۶	مالی سازی اقتصاد.....
۱	سازمان های جهانی و پیشران های آموزش سواد مالی.....
۱۱	نتیجه گیری.....

مقدمه

1- Financial Literacy

تربیت اقتصادی {با رویکرد **سواد مالی**} میان این دو وزارت‌خانه منعقد شد. از آنجا که هر سیاست اجرایی و یا مفهوم نظری نیازمند کاوش و تبیین از جهات مختلف است، در این گزارش به تعاریف، زمینه‌های اجتماعی و خاستگاه‌های نظری **سواد مالی** پرداخته می‌شود.

تعاریف و تفاسیر مختلف از **سواد مالی**

مفهوم **تربیت اقتصادی**^۲ در طی دوره‌های مختلف تاریخ کاربرد و تعاریف متفاوتی داشته است. حتی می‌توان گفت که مردم در هزاران سال پیش نیز کم‌وبیش در قالب مدیریت معاش با این واژه سروکار داشته‌اند.

از منظر قبادی و همکاران (۱۳۹۸) تربیت اقتصادی فرایندی است که در آن افراد دانش و رفتار مطلوب اقتصادی را می‌آموزند تا مهارت لازم را برای استدلال منطقی و تصمیم‌گیری درست در عرصه‌های مختلف تولید، توزیع و مصرف را کسب کنند و ضمن تأمین منافع شخصی به حفظ منافع جامعه نیز متعهد باشند. مفهوم **سواد مالی** در معنای خاص آن در دوره جدید مطرح گردیده است (Financial Literacy).

سواد مالی در اولین مراحل پیدایش خود مولود مدرنیته و توسعه دامنه بازار در زندگی مردم و به دنبال مالی‌سازی اقتصاد

در دهه گذشته «**سواد مالی**»^۱ مفهومی بود که به فعالیت‌های رشته‌های علمی مختلفی چون علوم تربیتی، اقتصاد و جامعه‌شناسی کشور وارد شد. **سواد مالی** در اولین مراحل پیدایش خود مولود مدرنیته و توسعه دامنه بازار در زندگی مردم و به دنبال مالی‌سازی اقتصادی بوده است. اولین مقدمات شکل‌گیری **سواد مالی** به دهه ابتدایی قرن بیست و یکم باز می‌گردد؛ زمانی که برای اولین بار سازمان بین‌المللی کمیسیون اوراق بهادار تمهیداتی را در این زمینه اتخاذ کرد. در این دوره این سازمان برای افزایش دانش سرمایه‌گذاران خرد (مردم) و به منظور ارتقاء **سواد مالی** و توانایی‌شان در خواندن اسناد سرمایه‌گذاری و نیز به‌کارگیری تصمیم‌های خردمندانه برای سرمایه‌گذاری توصیه‌هایی ارائه کرد.

در این گزارش، «**سواد مالی**» یکی از تعابیری است که به دنبال تربیت و آماده‌سازی اقتصادی کودکان در دوره آموزش عمومی است. مفهوم **سواد مالی** در سال گذشته (۱۴۰۲) در تفاهم‌نامه وزارت آموزش و پرورش و وزارت اقتصاد و امور دارایی نیز خود را نشان داد. این تفاهم‌نامه با عنوان «**تربیت اقتصادی**» در مدارس ایران جهت همکاری در زمینه

۲- Economic Education

دارای سطوح زیر می‌باشد:

- (۱) نوع خاصی از دانش
- (۲) توانایی یا مهارت خاصی در به کارگیری دانش
- (۳) دانش دریافتی یا ادراک شده
- (۴) رفتار مالی درست
- (۵) تجربیات زیسته مالی. (۲۰۰۹)

در واقع **سواد مالی** دارای ادبیات مشخص با مولفه‌های معین بوده که در سه دهه اخیر بیشتر محل توجه قرار گرفته است. البته با رجوع به دسته بندی‌هایی که اسلامی بیدگلی و کریم‌خانی از تعاریف مختلف **سواد مالی** انجام دادند؛ **سواد مالی** را می‌توان دانشی در نظر گرفت که با انتخاب‌ها، قضاوت‌ها، مفاهیم و ابزارها سروکار دارد و همچنین می‌توان این مهم را نیز مطرح نمود که مفاهیم موجود در این دانش معین تا حد زیادی به مفاهیم موجود در زیست‌بوم اقتصادی جامعه آمریکایی وابسته است. (۲۰۱۶). بدین معنی **سواد مالی** را نمی‌توان دقیقاً در ادامه همان مفاهیم مدیریت مالی خانوار که در گذشته رایج بوده است در نظر گرفت. بلکه **سواد مالی** دانشی جدید مولود زندگی در جوامع سرمایه‌داری است.

نکته‌ای که باید در مواجهه با برنامه آموزشی **سواد مالی** در نظر داشت، این است که تعاریف ارائه شده از **سواد**

بوده است. در گذشته نه چندان دور افراد برای دریافت بسیاری از خدمات و کالاها به دولت بسنده می‌کردند؛ اما با بازاری شدن اغلب عرصه‌های زیست اجتماعی و اقتصادی و همچنین شکل گرفتن فضای رقابتی بین امکانات موجود، افراد کم‌ضررت‌ترین و یا پرسودترین روش را جهت امرار معاش خود انتخاب کرده و ناگزیر از محاسبه شدند.

اولین مقدمات شکل‌گیری **سواد مالی** به دهه ابتدایی قرن بیست و یکم باز می‌گردد؛ زمانی که برای اولین بار سازمان بین‌المللی کمیسیون اوراق بهادار تمهیداتی را در این زمینه اتخاذ کرده بود. در این دوره این سازمان برای افزایش دانش سرمایه‌گذاران خرد (مردم) و به منظور ارتقای **سواد مالی** و توانایی‌شان در خواندن اسناد سرمایه‌گذاری و نیز به‌کارگیری تصمیم‌های خردمندانه برای سرمایه‌گذاری اقداماتی را انجام داده است. اولین تعاریف را شورای مشورتی رئیس‌جمهور در حوزه **سواد مالی**^۳ (PACFL) در آمریکا ارائه کرد: «توانایی فرد در استفاده از علوم و مهارت‌هایش، در مدیریت موثر منابع مالی برای تأمین رفاه مادام‌العمر، **سواد مالی** خوانده می‌شود.» در راستای همین تعریف، بر اساس دیدگاه هونگ، پارکر و یونگ **سواد مالی**

مالی محصول و رشد یافته در نظام‌های اقتصادی بازاری است و به يك معنا می‌توان گفت حاکمیت بازار آزاد، **سواد مالی** را به عنوان يك مقدمه اساسی برای حضور در این عرصه در نظر گرفته است. بنابراین باید در نظر داشت که تعاریفی که از **سواد مالی** ارائه می‌شود تا چه حد جهان‌شمول است و در جوامع دیگر قابل اجرا و کارآمد است.

برای بررسی خاستگاه **سواد مالی** لازم است تا ابتدا تاریخچه این امر مورد بررسی قرارگیرد. یکی از اتفاقاتی که تاثیر بسزایی در گرایش به **سواد مالی** و آموزش مصرف‌کنندگان داشته بحران مالی ۲۰۰۸ (در آمریکا) است.

با بروز بحران مالی ۲۰۰۸ و مشخص شدن ضعف و آسیب‌پذیری سرمایه‌گذاران خرد در تصمیم‌گیری‌های مالی، اهمیت **سواد مالی** در کارکرد مناسب بازارهای مالی و نیز رفاه اجتماعی بیشتر مطرح شد به گونه‌ای که اوباما رئیس‌جمهور وقت ایالات متحده، عامل اصلی بحران اقتصادی را نحوه عملکرد غیر مسئولانه و انتخاب‌های روزمره در وال استریت و مین استریت می‌دانست تا حدی که در سال ۲۰۱۰ در ایالات متحده قانونی به نام قانون «دود-فرانک» به تصویب رسید که بر مبنای آن «اداره حفاظت از مشتریان

اتخاذ سیاست‌های نئولیبرالی و عقب کشیدن دولت‌ها از ارائه کالاها و خدماتی که پیشتر خود متولی تامین آن بودند و سپردن آنها به سازوکارهای بازار آزاد سبب شد تا افراد برای تامین نیازهایشان به بازار رجوع کنند.

عرضه کالای‌های مختلف در چند سال گذشته در بورس نمونه‌ای از اتخاذ سیاست‌های مالی سازی در ایران می‌باشد. از طرفی سیاست‌های نئولیبرال با حمله به دستمزدها و سرکوب آن، انتقال تولید به مراکز ارزانتر، رویگردانی از سیاست اشتغال کامل^۴، حذف قراردادهای اشتغال

۴- اشتغال کامل اولین هدف مهم سیاست کلان-اقتصادی است. این وضعیت زمانی در بازار کار برقرار است که تقریباً تمام افرادی که مهارت و تخصص دارند و مایل به کار هستند، در مشاغل و خدمات مختلف مشغول کار باشند. اشتغال کامل معمولاً به معنی اشتغال صد درصد نیروی انسانی نیست، چون همواره در اقتصاد بازار چند درصد (در شرایط عادی ۵ الی ۶ درصد) از نیروی انسانی آماده برای کار به دلایل طبیعی بیکار است.

بلند مدت و...، توان اقتصادی نیروی کار و در نتیجه قدرت خرید آن‌ها را رو به تحلیل برده است. به همین دلیل تقاضایی که قدرت خرید داشته باشد و با پول پشتیبانی شود (تقاضای موثر) به شدت کاهش یافت. هم‌اکنون این دولت است که باید سیاست‌هایی در راستای تحریک تقاضای مصرف‌کنندگان اتخاذ کند و در این راستا سیاست‌های ترویج و تشویق اعطای وام و قرض را در دستور کار قرار داده است.

دلایل بروز مالی‌سازی اقتصاد به شرح زیر است:

۱. کاهش سودآوری بنگاه‌های غیرمالی (تولیدی و خدماتی) و ضرورت تعریف حوزه‌های جدیدی برای انباشت سرمایه مانند هلدینگ‌ها.
۲. کاهش تقاضای مؤثر در نتیجه سیاست‌های فشار به نیروی کار و ضرورت به‌کارگیری سیاست‌های اعطای وام برای ایجاد قدرت خرید.
۳. ایجاد بازارهای جدید مالی و ضرورت تأمین مالی برای عملکرد مناسب آن‌ها.
۴. جهانی‌سازی تولید و در هم تنیدگی روابط تولیدی میان کشورهای مختلف و ضرورت آزادسازی گردش مالی و در نتیجه ادغام بازارهای مالی کشورهای مختلف. با توجه به مطالب پیش‌گفته، می‌توان

گفت که در عصر مالی‌سازی، افراد همواره به سمت مصرف استقراضی از طریق دریافت وام روی می‌آورند و باید خود به دنبال تأمین مالی دوران بازنشستگی باشند به طوری که تصمیم بگیرند چقدر و کجا پس انداز کنند و خود باید به دنبال یافتن فروشنده مناسب برق (قیمت و شرایط مناسب) از بازار برق باشند، خود باید درگیر تأمین مالی تحصیلات دانشگاهی باشند و برای سلامت خود از میان انواع مختلف بیمه نامه‌ها مناسب‌ترین را انتخاب کنند و برای تهیه منزل مسکونی یا خودروی شخصی از مؤسسه‌های مالی وام‌های مناسب دریافت کنند. این بدان معناست که جنبه‌های بیشتری از زندگی افراد با بازار و متعاقب آن تصمیم‌گیری‌های مالی مرتبط می‌شود.

در بحبوحه حمله به کارکنان دولتی و تشکل‌ها و شیوه‌های مدیریت ریسک اقتصادی جمعی، آموزش **سواد مالی** مصرف‌کننده به عنوان یک راه حل فردی ترویج می‌شود که می‌تواند به مصرف‌کنندگان در شرایط پیچیده بازار کمک کند. از نظر موافقان **سواد مالی** راه حل، محدود کردن بازار نیست. بلکه یادگیری نحوه پاسخگویی بهتر به سیگنال‌ها و سازوکارهای بازار است.

بنابراین آموزش **سواد مالی** مکمل سیاست‌های نئولیبرالی هستند. ریاضت اقتصادی و آموزش **سواد مالی** دو روی یک سکه نئولیبرالی هستند. اقدامات ریاضتی بجای مدیریت جمعی ریسک اقتصادی بر روی اقشار ضعیف فشار وارد می‌کند. و از طرفی **سواد مالی** آموزش‌هایی را ارائه می‌دهد تا طبقه کارگر بتواند این ریسک‌های فردی را مدیریت کند.

اهم مشکلات دانش‌آموزان بنابر اعلام

OECD در حوزه مالی عبارت‌اند از؛

- نسل‌های جدید ریسک مالی بیشتری نسبت به نسل‌های قبلی متحمل خواهند شد.

- دانش‌آموزان در سنین پایین‌تر تصمیمات مالی مهمی می‌گیرند.

- نسل‌های جوان نسبت به بزرگان خود از نظر مالی توانایی کمتری دارند و والدین ممکن است برای کمک به فرزندانشان در درک مسائل مالی مجهز نباشند.

علاوه بر این، با توجه به اینکه «سطوح **سواد مالی** با وضعیت اجتماعی-اقتصادی همبستگی دارد، تصور می‌شود که آموزش **سواد مالی** در مدارس راهبردی برای دور زدن نابرابری باشد.

OECD برای حمایت از آموزش **سواد مالی** در مدارس، مانند سایر ابتکارات خود، چارچوب‌هایی را برای ارزیابی برنامه‌ها ایجاد

نماید. سازمان‌های جهانی و پیشروان‌های آموزش **سواد مالی** OECD در سال ۲۰۰۸ با گسترش تلاش‌های خود برای انتشار این سیاست، شبکه‌ای

آموزش **سواد مالی** به عنوان عنصری در دستگاه سرمایه‌داری است که طبقه سرمایه‌دار را قادر می‌سازد تا وضعیت موجود در طبقات فرودست را توجیه آموزشی نماید.

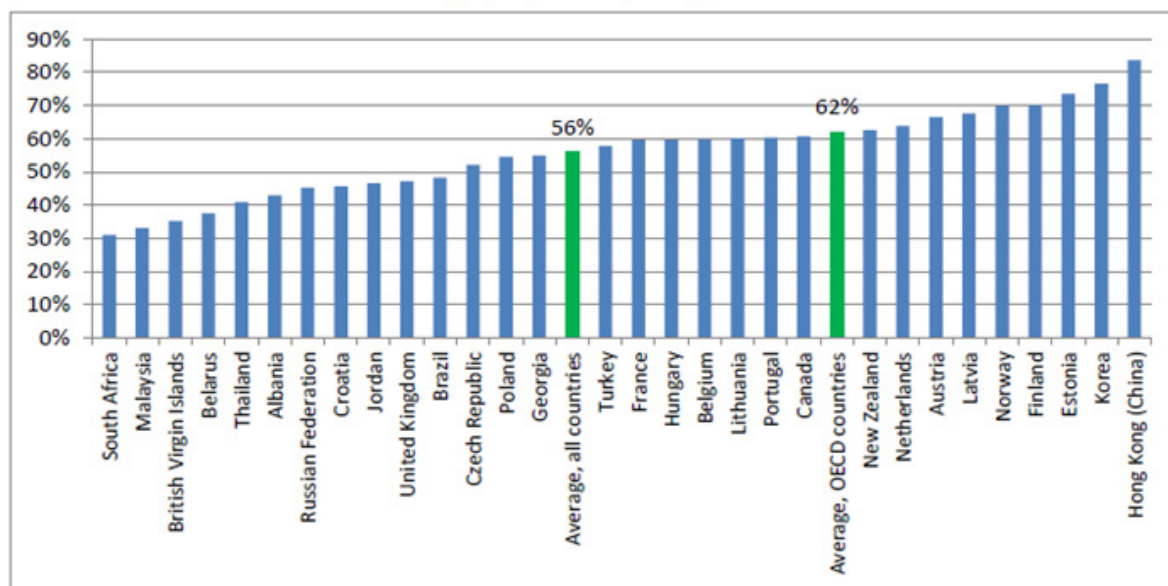
سازمان‌های جهانی و پیشروان‌های آموزش **سواد مالی**

OECD در سال ۲۰۰۸ با گسترش تلاش‌های خود برای انتشار این سیاست، شبکه‌ای

و منتشر می‌کند، اسناد سیاستی را منتشر می‌کند که بهترین شیوه‌ها را ترسیم می‌کند و یافته‌هایی را از نظرسنجی‌ها یا آزمون‌های انجام شده توسط دولت‌های عضو خود ارائه می‌دهد. به عنوان مثال سازمان همکاری و توسعه اقتصادی از سال ۲۰۰۰ هر سه سال یک بار با استفاده از آزمون سواد علمی پیزا (PISA)، عملکرد دانش آموزان ۱۵ ساله کشورهای عضو را با تأکید بر توانایی آنها برای مقابله با مسائل دنیای واقعی و چالش‌های زندگی آینده، مورد سنجش قرار می‌دهد. یکی از مسائلی که در آزمون‌های (PISA) به آن پرداخته شده و مورد سنجش قرار می‌گیرد میزان **سواد مالی** دانش آموزان است. تصویر زیر نشان دهنده عملکرد دانش آموزان کشورهای عضو، در حیطه **سواد مالی** است.

Figure 2. Minimum target score (5 or more) on financial knowledge
Percentages (weighted data): all respondents

Notes: Average, all countries and Average, OECD countries report the mean of the country/economy percentages. Each country/economy is therefore given equal weight.

برای دریافت نتایج آزمون PISA ۲۰۱۵ در بخش **سواد مالی** کلیک کنید.

علاوه بر OECD سازمان‌های خصوصی و دولتی بین‌المللی وجود دارند که این سازمان‌ها با تولید متون، برگزاری کارگاه‌های آموزشی و آموزش معلمان به ترویج آموزش **سواد مالی** می‌پردازند. **Junior Achievement** یکی از سازمان‌های غیرانتفاعی بین‌المللی است که به آموزش **سواد مالی** نوجوانان ۵ تا ۱۲ سال اختصاص داده شده است. این سازمان بسیار فراگیر شده و قریب به ۱۰ میلیون دانش‌آموز در ۱۲۳ کشور دسترسی دارد. این سازمان تغییر زندگی جوانان را شعار خود قرار داده و به دنبال آن است تا به آنان بیاموزد چگونه برای آینده خود سرمایه‌گذاری کنند. تصاویر زیر نمونه‌هایی از برنامه‌های این سازمان است.

۵. Holistic Approach:

رویکردی است به سواد مالی که همواره بر فعالیت‌های اقتصادی تاب‌آور در موقعیت‌های مختلف زندگی فرد و مطابق با انتخاب‌های شخصی او و نه دولت اهمیت می‌ورزد.

۶. Compassionate Approach:

رویکردی اخلاقی به سواد مالی است که برخاسته از اصل ادراکات شفقت‌محور انسان در عزت نفس اوست و مستقل از داری و مناسبات مالی اوست. که در واقع انگاره‌های فرد از خود و احساس ارزشمندی نسبت به خود برخاسته از حس شفقت اوست فارغ از منابع مالی که در اختیار و کنترل اوست.

نتیجه‌گیری:

سواد مالی (Financial Literacy) دانشی نو است که در دوره جدید به تازگی پا به عرصه آموزشی نهاده است. ضرورت توسعه این دانش به خصوص پس از بحران مالی سال ۲۰۰۸ در جامعه آمریکا مورد توجه قرار گرفت تا بتوان حضور افراد را در بازارهای مالی با ریسک کمتری همراه نمود. بدین معنا باید **سواد مالی** را از مفاهیم کلاسیک تربیت اقتصادی که در جوامع گذشته مورد توجه بوده است متمایز نمود. **سواد مالی** در معنای جدید پیوند وثیقی با اقتصادهای مالی شده دارد و لذا توسعه **سواد مالی** از مقدمات مهم ساختن یک جامعه مبتنی بر بازار و درهم تنیده با مفاهیم مالی است. به همین جهت سازمان‌های جهانی برای گسترش مدل توسعه مبتنی بر بازار، لاجرم باید دست به ترویج سیاست‌های آموزشی **سواد مالی** در کشورهای در حال توسعه بزنند و آزمون‌های هماهنگ نیرچز مانند نیز؛ مانند پیزا، کشورها را بر اساس میزان موفقیت در این آموزش‌ها مورد سنجش قرار دهند.

of market penetration.

communication. There is a need to communicate at all levels of the bottom most sales level. Every body needs to have some text that are sent out and received and

سواد مالی در اولین مراحل پیدایش خود مولود مدرنیته و توسعه دامنه بازار در زندگی مردم و به دنبال مالی سازی اقتصاد بوده است. در گذشته نه چندان دور افراد برای دریافت بسیاری از خدمات و کالاها به دولت بسنده می کردند؛ اما با بازاری شدن اغلب عرصه های زیست اجتماعی و اقتصادی و همچنین شکل گرفتن فضای رقابتی بین امکانات موجود، افراد کم ضررترین و یا پرسودترین روش را جهت امرار معاش خود انتخاب کرده و ناگزیر از محاسبه شدند.

تهیه شده در کارگروه علمی قرارگاه عدالت تربیتی
بسیج وزارت آموزش و پرورش

200
180
140
120
100
80
60
40
20
0

Aug Sep Oct

40
35
30
25
20
15
10
5
0